Bo‘lajak o‘qituvchilarni ma’naviy-ma’rifiy faoliyatga tayyorlashda sharq mutafakkirlarini ma’naviy-axloqiy ta’limotlari ahamiyati

Yusupova Sanobar Odil qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi.

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak o'qituvchilarni ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga tayyorlashda Sharq mutafakkirlarining ma'naviy-axloqiy ta'limotlari nazariy-metodologik asos sifatida tahlil qilinadi. Muallif o'qituvchi shaxsining axloqiy yetukligi, ma'naviy madaniyati va shaxsiy namunasi uning pedagogik faoliyati samaradorligini belgilovchi omil ekanligini asoslaydi. Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy va Abdurahmon Jomiy qarashlarida ta'lim va axloqning uzviyligi, bilim va tarbiyaning ajralmasligi hamda ustoz shaxsining namunaviyligi yosh avlod kamolotining asosiy sharti sifatida talqin etilishi ko'rsatiladi. Shuningdek, globallashuv va ommaviy madaniyat ta'siri kuchaygan sharoitda o'qituvchining yoshlarni ma'naviy tahdidlardan himoya qiluvchi hamda ularda mustahkam axloqiy mezonlarni shakllantiruvchi subyekt sifatidagi roli dolzarblashayotgani asoslanadi. Xulosa qilib, o'qituvchining ma'naviy-axloqiy fazilatlari individual xulq-atvor mezoni emas, balki kasbiy kompetentlikning tarkibiy qismi sifatida baholanishi lozimligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: ma'naviy-ma'rifiy faoliyat, bo'lajak o'qituvchi, Sharq mutafakkirlari, ma'naviy-axloqiy ta'limot, axloqiy yetuklik, ustoz namunasi, pedagogik mas'uliyat, ma'naviy immunitet, kasbiy kompetentlik, globallashuv.

Аннотация. В статье духовно-нравственные учения мыслителей Востока анализируются как теоретико-методологическая основа подготовки будущих учителей к духовно-просветительской деятельности. Автор обосновывает, что нравственная зрелость, духовная культура и личный пример учителя выступают факторами, определяющими эффективность его педагогической деятельности. Показано, что во взглядах Абу Насра Фараби, Ибн Сины, Алишера Навои и Абдурахмана Джами неразрывность обучения и нравственности, единство знания и воспитания, а также образцовость личности наставника трактуются как основное условие становления молодого поколения. Обосновывается также возрастающая актуальность роли учителя как субъекта, защищающего молодёжь от духовных угроз и формирующего у неё устойчивые нравственные критерии в условиях глобализации и усиления влияния массовой культуры. Делается вывод, что духовно-нравственные качества педагога должны оцениваться не как критерий индивидуального поведения, а как составная часть профессиональной компетентности.

Ключевые слова: духовно-просветительская деятельность, будущий учитель, мыслители Востока, духовно-нравственное учение, нравственная зрелость, образец наставника, педагогическая ответственность, духовный иммунитет, профессиональная компетентность, глобализация.

Annotation. The article analyses the spiritual and moral teachings of Eastern thinkers as a theoretical and methodological foundation for preparing future teachers for spiritual and educational activity. The author argues that a teacher's moral maturity, spiritual culture and personal example are decisive factors in the effectiveness of pedagogical work. It is shown that in the views of Abu Nasr al-Farabi, Ibn Sina, Alisher Navoi and Abdurahman Jami, the inseparability of learning and morality, the

unity of knowledge and upbringing, and the exemplary character of the mentor are interpreted as the principal condition for the development of the younger generation. The article further substantiates the growing relevance of the teacher's role as a figure who protects young people from spiritual threats and forms stable moral criteria in them under conditions of globalisation and the intensifying influence of mass culture. It is concluded that a teacher's spiritual and moral qualities should be assessed not as a criterion of individual conduct but as a constituent element of professional competence.

Key words: spiritual and educational activity, future teacher, Eastern thinkers, spiritual and moral teaching, moral maturity, mentor's example, pedagogical responsibility, spiritual immunity, professional competence, globalisation.

KIRISH

Ma’naviy-axloqiy tarbiya har qanday jamiyatda yosh avlodni ijtimoiy faol, ma’rifatli va mas’uliyatli shaxs sifatida shakllantirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ta’lim jarayonining markaziy subyekti bo‘lgan o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki yoshlarning axloqiy dunyoqarashi, ma’naviy qadriyatlarga munosabati va ijtimoiy xulq-atvorini shakllantiruvchi ma’naviy yetakchi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan bo‘lajak o‘qituvchilarni ma’naviy-ma’rifiy faoliyatga tayyorlashda Sharq mutafakkirlarining ma’naviy-axloqiy ta’limotlari muhim nazariy-metodologik asos vazifasini bajaradi. Mazkur ta’limotlarda o‘qituvchining shaxsiy namunasi, axloqiy yetukligi, ma’rifatparvarligi va yosh avlod tarbiyasidagi mas’uliyati alohida ta’kidlanadi.

Bo‘lajak o‘qituvchining shaxsiy fazilatlari, axloqiy pozitsiyasi va ma’naviy madaniyati uning pedagogik faoliyati samaradorligini belgilovchi muhim omillardandir. Ma’naviy yetuk pedagog dars jarayoni bilan cheklanib qolmay, talabalarning sinfdan tashqari faoliyati, ijtimoiy munosabatlari va shaxsiy kamolotiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. U yoshlarda xolislik, sadoqat, mehnatsevarlik, insonparvarlik, vatanparvarlik va mas’uliyat kabi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Abu Nasr Forobiy ta’limotida o‘qituvchining axloqiy yetukligi, fozillikka intilishi va jamiyat uchun namunaviy shaxs bo‘lishi zarurligi alohida asoslangan. Bu qarashlar bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan, chunki ma’naviy yetuk pedagoglarsiz jamiyatda barqaror axloqiy muhit va ijtimoiy taraqqiyotni ta’minlash murakkab kechadi.

Globallashuv sharoitida o‘qituvchi kasbining ma’naviy-axloqiy mazmuni yanada kuchaymoqda. Axborot texnologiyalarining jadallashuvi, ommaviy madaniyat ta’sirining ortishi, qadriyatlar tizimidagi o‘zgarishlar yosh avlodning ma’naviy immunitetiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Bunday sharoitda o‘qituvchi faqat kasbiy bilim beruvchi emas, balki yoshlarni ma’naviy tahdidlardan himoya qiluvchi, ularda mustahkam axloqiy mezonlarni shakllantiruvchi va ma’rifiy faoliyatga yo‘naltiruvchi subyekt sifatida faoliyat yuritishi zarur. Sharq mutafakkirlari ta’limotlarida ta’lim va axloqning uzviyligi, bilim va tarbiyaning ajralmasligi, ustoz shaxsining namunaviyligi kabi g‘oyalar zamonaviy pedagogik tayyorgarlik uchun muhim metodologik yo‘nalish sifatida namoyon bo‘ladi.

Mazkur masala bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda o‘qituvchining shaxsiy va kasbiy sifatlari, axloqiy yetukligi hamda yoshlar tarbiyasidagi mas’uliyati keng yoritilgan. Mahalliy olimlardan Sh.Ismoilov o‘qituvchilarning axloqiy fazilatlari va ularning o‘quvchilarga tarbiyaviy ta’sirini chuqur tahlil qilgan. Uning fikricha, o‘qituvchi yosh avlodga faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, ularning shaxsiy rivojlanishi va ma’naviy kamolotida yetakchi rol o‘ynashi lozim [6]. Bu yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda shaxsiy namuna, ma’naviy yetakchilik va pedagogik mas’uliyat mezonlarini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

Xorijiy tadqiqotlarda ham o‘qituvchining axloqiy yetakchiligi masalasiga alohida e’tibor qaratilgan. Angliyalik tadqiqotchi Jon Lyuis “O‘qituvchilarning axloqiy yetakchiligi” asarida pedagog faoliyatida ma’naviy qadriyatlarning ustuvorligini asoslab, o‘qituvchining axloqiy fazilatlari o‘quvchilarning jamiyatdagi ijtimoiy roli, fuqarolik mas’uliyati va shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi [4]. Fransiyalik pedagog Jan-Mari Burjes esa global madaniyatning yoshlar

ma’naviyatiga salbiy ta’sirini tahlil qilib, ta’lim jarayonini faqat bilim berishga qaratish yoshlarning jamiyat oldidagi mas’uliyat hissini zaiflashtirishi mumkinligini qayd etadi [9].

Shu bois globallashuv davrida o‘qituvchining axloqiy yetukligi, ma’naviy barqarorligi va tarbiyaviy ta’sirchanligi masalasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ommaviy madaniyatning yoshlar tafakkuriga ta’siri kuchaygan hozirgi sharoitda bo‘lajak o‘qituvchilarni ma’naviy-ma’rifiy faoliyatga tayyorlash, ularning qadriyatlarga asoslangan pedagogik pozitsiyasini shakllantirish va yoshlar bilan ishlashda ma’naviy yetakchilik salohiyatini rivojlantirish zarur. Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy va Abdurahmon Jomiy kabi Sharq mutafakkirlari pedagogik qarashlarida aynan o‘qituvchi shaxsining ma’naviy-axloqiy yetukligi yosh avlod kamolotining asosiy sharti sifatida talqin etiladi.

O‘qituvchi kasbi jamiyatning ma’naviy va madaniy poydevorini mustahkamlashda markaziy o‘rin tutadi. Sharq mutafakkirlari ta’lim mohiyatini insonning ma’naviy yuksalishi, axloqiy kamoloti va ijtimoiy mas’uliyati bilan uzviy bog‘liq holda izohlaganlar. Shu sababli o‘qituvchi kasbining mazmuni o‘quvchilarda axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, ularni jamiyatning ma’naviy-axloqiy mezonlariga mos holda rivojlantirish hamda shaxsiy kamolotga yo‘naltirishda namoyon bo‘ladi. Ma’naviy yetuk o‘qituvchi yoshlar uchun nafaqat bilim manbai, balki axloqiy namuna va ma’rifiy rahnamo sifatida ham ahamiyatlidir.

O‘qituvchining shaxsiy ma’naviyati va axloqiy pozitsiyasi uning pedagogik ta’sirchanligini belgilaydi. Agar o‘qituvchi o‘zi ma’naviy barkamol, axloqiy jihatdan barqaror va kasbiy mas’uliyatli bo‘lsa, u o‘quvchilarning nafaqat bilim olishiga, balki ularning dunyoqarashi, qadriyatlarga munosabati va axloqiy tafakkuri shakllanishiga ham samarali ta’sir ko‘rsata oladi. Shu jihatdan o‘qituvchining ma’naviy-axloqiy fazilatlari yosh avlod tarbiyasida hal qiluvchi pedagogik resurs sifatida baholanadi.

Jahon falsafiy-pedagogik tafakkurida ham o‘qituvchi kasbining ma’naviy ahamiyati yuqori baholangan. Aristotel ta’lim va tarbiyani insonni aql, ma’rifat va axloq orqali yuksaltiruvchi jarayon sifatida talqin etadi. Uning fikricha, o‘qituvchi shaxsni faqat bilim orqali emas, balki axloq va ma’naviyat orqali shakllantiruvchi asosiy subyektdir [5]. Konfusiy esa ustozning vazifasini bilim yetkazish bilan cheklamay, inson qalbida ma’rifat nurini uyg‘otish bilan bog‘laydi: “Ustoz nafaqat bilim yetkazadi, balki qalblarda nurni yoqadi” [9]. Ushbu fikr o‘qituvchining o‘quvchi ichki dunyosiga ta’sir etuvchi ma’naviy rahbar sifatidagi maqomini ifodalaydi.

Jan Jak Russo ta’lim jarayonida tarbiyaning asosiy maqsadini shaxsni axloqiy yetuklikka yo‘naltirishda ko‘radi. Unga ko‘ra, ta’lim insonni ma’naviy-axloqiy rivojlantirishga xizmat qilishi, o‘qituvchi esa bu jarayonda tarbiyaviy namuna bo‘lishi zarur [4].Maxatma Gandi ham ustozlikning mazmunini shaxsiy namuna bilan bog‘lab, agar o‘qituvchi o‘zi o‘rgatayotgan qadriyatlarga amal qilmasa, uning ta’limi samarasiz bo‘lishini ta’kidlaydi [6]. Bu yondashuv o‘qituvchining ma’naviy yetakchiligi uning amaliy xulqi, shaxsiy fazilatlari va kasbiy halolligi bilan belgilanadi, degan xulosani asoslaydi.

Sharq mutafakkirlari, xususan Abu Nasr Forobiy ta’limning bosh vazifasini insonni ma’rifat va axloq orqali kamolotga yetaklashda ko‘rgan. Uning qarashlarida yoshlarni axloqiy qadriyatlar asosida tarbiyalash o‘qituvchining asosiy vazifalaridan biri sifatida belgilanadi. O‘qituvchi shaxsining axloqiy fazilatlari uning har bir so‘zi, harakati va munosabatida namoyon bo‘lishi lozim. Lev Tolstoy ham ta’lim vazifasini insonni kamol toptirish, uning ichki dunyosini boyitish va fuqarolik burchini anglatish bilan bog‘laydi [8]. Demak, o‘qituvchi o‘quvchilarda insonparvarlik, fuqarolik mas’uliyati va ma’naviy barqarorlikni shakllantiruvchi yetakchi shaxs sifatida faoliyat yuritadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarni ma’naviy-ma’rifiy faoliyatga tayyorlashda pedagog shaxsining ma’naviy-axloqiy sifatlari hal qiluvchi metodologik omil sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki ma’naviy yetuklik va axloqiy barqarorlikka ega bo‘lmagan o‘qituvchi yosh avlodga to‘g‘ri yo‘nalish berish, ularni shaxs sifatida tarbiyalash hamda ma’naviy qadriyatlarga yo‘naltirish jarayonida yetarli samaradorlikka erisha olmaydi. Shu bois o‘qituvchining axloqiy fazilatlari faqat individual xulq-atvor mezoni emas, balki uning kasbiy kompetentligini belgilovchi muhim tarkibiy qism sifatida baholanishi

lozim. Pedagog axloqiy me’yorlarga rioya qilgan holda ta’lim jarayonida o‘quvchilarning ma’naviy dunyoqarashi, ijtimoiy mas’uliyati va shaxsiy kamolotini shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sergiovanni T.J. Moral Leadership: Getting to the Heart of School Improvement. – San Francisco: Jossey-Bass, 1992. – 176 p.
2. Аристотель. Никомахова этика // Сочинения: в 4 т. Т. 4. – М.: Мысль, 1983.
3. Конфуций. Лунь юй (Беседы и суждения). – М.: Восточная литература, 2001.
4. Руссо Ж.Ж. Эмиль, или О воспитании // Педагогические сочинения: в 2 т. Т. 1. – М.: Педагогика, 1981.
5. Gandhi M.K. An Autobiography: The Story of My Experiments with Truth. – Ahmedabad: Navajivan Publishing House, 1927.
6. Толстой Л.Н. Педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1989. – 544 с.
7. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. – 224 b.
8. Abu Ali ibn Sino. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Fan, 1980.
9. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub // Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. 14-jild. – Toshkent: Fan, 1998.
10. Abdurahmon Jomiy. Bahoriston. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1979.